

K. KUZAVINIS

DĖL KAI KURIŲ ŽODŽIŲ KILMĖS

Nauji kentuminių ir sateminių kalbų tarpusavio santykių traktavimo aspektai, kaip žinoma, yra susiję su viena didžiausių indoeuropeistikos problemų – vadina-mąja guturalinių priebalsių problema, kuri svarbi jau vien dėl to, kad, kaip nurodo V. Georgijevas¹, maždaug trečdalis indoeuropietiškos leksikos žodžių turi koki nors guturalinį priebalsį. Kritiška teorijų apžvalga² ir naujausi guturalinių priebalsių raidos tyrinėjimai³ šiek tiek pastūmėjo į priekį guturalinių problemos sprendimą ir palengvino žodžių etimologijos studijas. Nemažą reikšmę etimologijai turi V. Geor-gijevo⁴ suformuluotas veliarinių priebalsių pozicijoje prieš *e, i, j* palatalizacijos bei asibiliacijos dėsnis, išreikštas šitokia formule:

$$k > k' > t' > \begin{cases} tP > P \\ \acute{e} > \acute{s} \text{ (palatalinis)} > s \\ c > \acute{s} \text{ (palatalinis)} > \acute{s}. \end{cases}$$

Kartu V. Georgijevas pažymi⁵, kad dėsningi palatalizacijos rezultatai galėjo išlikti tik tais atvejais, kai jie buvo apsaugoti nuo kito dėsnio, vadinamo sudvejintos šaknies unifikacijos dėsniu, veikimo. Abu šie dėsniai veikė įvairiose indoeu-ropiečių kalbų raidos epochose, jų atgarsius juntame ir dabartinėse baltų kalbose bei tarmėse, vykstant garsų palatalizacijos bei asibiliacijos procesams.

¹ В. Георгиев, Исследования по сравнительно-историческому языкознанию, Москва, 1958, 28.

² В. Георгиев, *op. cit.*, 28–57.

³ J. Kuriłowicz, *Études indoeuropéennes*, I, Kraków. 1935; J. Safarewicz, *Pochodzenie trzech szeregów spółgłosek tylnojęzykowych w prajęzyku indoeuropejskim*, – *Spraw. Polskiej Akad. Umiejętności*, XLVI, 1945; J. Kuryłowicz, *L'apophonie en indo-européen*, Wrocław, 1956, 356; J. Otrębski, *Über die Vervollkommnung der Forschungsmethoden*, – *LP IX* (1963); В. В. Иванов, *Хеттский язык*, Москва, 1963, 92, 93; В. М. Иллич-Свитыч, *Генезис индоевропейских рядов гуттуральных в свете данных внешнего сравнения*, – *Проблемы сравнительной грамматики индоевропейских языков*, Москва, 1964, 22–26; В. В. Иванов, *Общеиндоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы*, Москва, 1965, 38,39.

⁴ В. Георгиев, *op. cit.*, 36–41.

⁵ В. Георгиев, *op. cit.*, 41–44.

Manoma, kad dėl raidos susidvejino įvardžio *ki-* šaknis, ir tuo būdu atsirado du lietuvių kalbos įvardžiai, – *kitas* ir *šitas*, rodantys senas šaknies priebalsio pakaitas⁶. Vykstant palatalizacijai, ide. **ke*, **ki* (event. **k^ue*, **k^ui*) davė gr. τε, τι, tolesnės raidos pakopose atsirado av. *čiš*, s. i. *-cid*, s. sl. *čbto*, la. *cits* ir pagaliau lie. *šis*, *šitas*, o prisidėjus asibiliacijai, išsirutuliojo s. sl. *sb*, *se*, *si*, r. сеѣ, снѣ, снѣ, s.-ch. *sáj*, s. č. *sen*.

Baltų kalbų parodomųjų įvardžių sistemoje išsiskiria vienišas prūsų įvardis *stas* „der“ (fem. *stā* arba *stai*, neutr. *sta*), senovės indų supletyviškosios paradigmos *sah* „tas“: *tam* „tą“ (resp. gotų ir graikų) pagrindu aiškinant, kad prūsų „*stas* – tur būt, formų *tas* ir **sa(s)* kontaminacija“⁷, tačiau lie. *štai*, kilęs iš *šitai*, ir latvių Vidžemės libiškosiose šnektose sutinkamos formos *štas* (greta *šitas*), *štiē* (greta *šitiē*), *štâc* (greta *šitâc*), *štâd* (greta *šitâd*)⁸ veda prie minties, kad prūsų *stas*, veikiausiai atsirado iš **sitas*, o pastarasis iš baltiškojo *šitas* (plg. lie. *šitas*, *šis*, la. *šitas*, *šis*, pr. *schis*), veikiant asibiliacijos dėsniai (plg. pr. II katek. *sis* „šis“) ir sinkopuojant (kaip lietuvių ir latvių) balsį *i*. Įvardžio *stas* antrinę priebalsių junginį *st-* struktūriškai galėjo palaikyti skaitlingi pavyzdžiai, turintys nuo seno žodžio pradžios junginį *st-*.

Seną įvardinį kamieną *ki-*, einantį iš ide. prokalbės laikų, patvirtina s. i. *kih*, *kim* „kas“, het. *ki-* „hoc“, etr. *ki-* „hoc“⁹, gr. τι < *ki* (event. **k^ui*) „kas“, lidų *ti-* „hoc“ < *ki*, davęs deiktinių dalelyčių: *-k*, *-t*¹⁰. Anatoliškųjų kalbų pavyzdžiai, turintys reikšmę „hoc“, yra svarbus papildomas argumentas, rodantis, kad lie. *kitas* ir *šitas* yra bendros kilmės, kad pirmajame jų dėmenyje yra sena niekatrosios giminės įvardžio forma *ki-*, kad, kintant reikšmei, įvardis iš vienos semantinės grupės gali pereiti į kitą. Anatoliškieji pavyzdžiai remia mintį, kad lie. *ši-* įvardyje *šitas* veikiausiai yra niekatrosios giminės vienaskaitos vardininko-galininko forma¹¹.

Nagrinėjant parodomuosius įvardžius, kaip išskirtinis reiškinys nurodomas lotynų *hic*, *haec*, *hęc* „šis“, pažymint, kad jo kamienas *hī-* yra neaiškios kilmės¹², kad lo. *he/o-*, *hi-* nesutinkami nė vienoje indoeuropiečių kalboje¹³. Tačiau labai ga-

⁶ K. Kuzavinis, Įvardžio *kitas* kilmės, darybos ir linksniavimo klausimu, – Kalbotyra, VII, Vilnius, 1963, 217–219.

⁷ J. Endzelynas, Baltų kalbų garsai ir formos, Vilnius, 1957, 151, 152; plg. J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, III, Warszawa, 1956, 150.

⁸ M. Rudzīte, Latviešu dialektoloģija, Rīgā, 1964, 228, 229; S. Raģe, Ergemes, Lugažu un Valkas izloksnes fonetika un morfoloģija, – Valodas un lit. institūta Raksti, VIII, Rīgā, 1964, 63,64.

⁹ V. Georgiev, Etruskisch ist Späthetisch, – Die Sprache, X (2), 1964, 162.

¹⁰ В. В. Шеворошкин, Исследования по дешифровке карийских надписей, Москва, 1965, 284.

¹¹ Plg. J. Otrębski, GJL III 153.

¹² А. Эрну, Историческая морфология латинского языка, Москва, 1950, 109.

¹³ И. М. Тронский, Историческая грамматика латинского языка, Москва, 1960, 196.

limas daiktas, kad lo. *hi-* nėra vienišas, o išsirutuliojęs iš to paties ide. **ki-*; tokią *hi-* kilmę, atrodo, remia anatoliškųjų kalbų *ki-* „hoc“, go. *hi-* „dieser“ ir skandinavų runų *hin* „tas“¹⁴.

Dvejaip iki šiolei aiškinama aukštaičių rytiečių ir dzūkų tarmių įvardžių *šias* „šis“ (nom. sg. masc.), *šią* „ši“ (acc. sg. masc.) formų, vartojamų sustabarėjusiuose junginiuose *nei šias, nei tas; nei šią, nei tą* (tarm. *šiū ~ šią*), kilmė. Vieni jas linksta laikyti senomis *iō*-kamienėmis lytimis, kiti mano, kad jos yra išstūmusios senąsias *i*-kamienes šių linksnių formas. Tačiau anksčiau pateiktieji lyginamieji duomenys, kuriais remdamiesi kildiname lie. *ši-* iš ide. **ki-*, rodo, kad nom. ir acc. sg. formos yra kilusios iš *i*-kamienių: *šis* iš **ši-s*, *ši* iš **ši-n*¹⁵. Antrinė formų *šias, šią* fleksija veikiausiai atsirado veikiant įvardžio *tas* paradigmai, vietoje senųjų *šis, ši*. Čia svarbu pridurti, kad minimų tarmių atstovai paprastai vietoje *šis* vartoja įvardį *šitas*, o toji aplinkybė dar labiau skatina daryti išvadą, kad izoliuotos sustabarėjusiam junginyje formos *šis, ši*, veikiamos eufonijos pagal *tas, tą*, virto *šias, šią*, t.y. *nei šis, nei tas* buvo performuotas į *nei šias, nei tas*, o *nei ši, nei tą* virto *nei šią, nei tą*. Beje, tokios kilmės naujų įvardžių formų lietuvių kalboje esama ir daugiau, – sakysim, aukštaičiai rytiečiai (vietoje *kuris* paprastai vartojantys *katras*) stabarėjančiame junginyje *jau kurias metas* turi nom. sg. masc. formą *kurias*, atsiradusią iš *kuris*, veikiant eufonijai pagal *metas*, o kad iš tikrųjų *kurias* turi antrinę fleksiją, patvirtina lyginamoji baltų kalbų gramatika, aiškinanti, kad *kuris* yra susidaręs sudūrimo būdu sujungusrieveiksmį *kur*, dar ir dabar lietuvių bei latvių tarmėse galintį pakeisti santykinį įvardį, su įvardžiu *jis*¹⁶.

Kad sateminėje lietuvių kalboje greta *šitas* tebegyvuoja senasis *kitas*, galima suprasti, atsižvelgiant į netolyginę kalbos reiškinių raidą ir semantinius veiksnius, nes, kaip nurodo J. Otrębskis, grynųjų veliarinių priebalsių *k, g(h)* ir jų palatalinių variantų pasiskirstymui turėjęs reikšmės ir semasiologinis momentas, pvz., greta lie. *šaukti* vartojamas lie. *kaukti*¹⁷; plg. dar lie. *kiemas, kaimas* (gr. *κεῖται* „jis guli“, het. *kitta* „jis guli“)¹⁸ ir lie. *šeima* (s.i. *śéte* „jis guli“, av. *saēte* „jis guli“).

Naujai suvokiamas palatalizacijos bei asibiliacijos dėsnis padeda išaiškinti dalį germanizmais laikytų (ne vieno dar ir tebelaikomų) senų baltišku žodžių.

¹⁴ Pavyzdys iš Э. А. Макаев, Язык древнейших рунических надписей, Москва, 1965, 115.

¹⁵ J. Otrębski, GJL III 154.

¹⁶ J. Endzelynas, op. cit., 156.

¹⁷ J. Otrębski, Über die Vervollkommnung der Forschungsmethoden, – LP IX 11.

¹⁸ Įdomu, kad ta pati šaknis aptinkama Uralo ugrofinų kalbose: *kije-, kie-; kuj-; kujly-; kul'ly-* „gulėti“. Apie tai žr. J. Schindler, Einige indogermanisch-uralische Wortgleichungen, – Die Sprache, X (2), 1964, 171, 172.

Kaip žinoma, moksliską seniausių germanizmų baltų kalbose aiškinimą davė K. Būga savo darbe „Visųsenieji lietuvių santykiai su germanais“¹⁹, nurodydamas, kad senųjų germaniškųjų skolinių baltų kalbose esą žymiai mažiau, negu germanizmų slavų kalbose, kad seniausio sluoksniu germanizmai sudarą apie 11 žodžių, iš kurių tik vienas *alus* esąs bendras visiems baltams²⁰, plg. lie. *alus*, la. *alus*, pr. *alu* (Voc. 392) „Met“ = go. **alu-*; trys senieji germanizmai bendri lietuviams ir latviams: lie. *gatvė*, la. *gatva*, *gatuve* = go. *gatwo*, s. isl. *gata*, v. v. ž. *gate*; lie. *kvietys*, la. *kvieši* = go. *hwaiteis*; lie. *kliepas*, la. *klaips* „kepalas“ – go. *hlaifs*; du žodžiai bendri lietuviams ir prūsams: lie. *pekus*, pr. *pecku* = go. *fāihu* „Vieh“; lie. *šarvas*, pr. *sarwis* = go. *sarwa* „ginklai“; keturi žodžiai težinomi tik prūsams: pr. *rikijis* „vadas“ = go. *reikeis „Herrscher, Herr“; *kelmis* „skrybėlė“ = germ. *xelmaz „Helm“; *ilmis* „Bark“ = germ. *hilmaz „Helm“; *lapinis* „šaukštas“ = go. *lapins; vienas *midus* atėjęs į lietuvių kalbą iš go. *midu. Prie K. Būgos aiškinimo vėliau prisijungė A. Zenas²¹, K. Alminauskis²², iš dalies E. Frenkelis²³. Tačiau šiandien sakyti, kad *pekus*, *kvietys*, *rikijis*, *alus*²⁴, *midus*²⁵, *kliepas* yra germanizmai, vargu begalėsime, juoba, kad jų germaniškumas nėra pakankamai pagrįstas.

Lietuvių senžodis *pėkus,-as* „gyvulys; gyvuliai, galvijai“ neretai sutinkamas Mažvydo (Mž 591), Vileto (Vln¹ 9, Vln 119), Bretkūno (BP II 50, BB 1 Moz 13,1), M. Daukšos (DP 587), Petkevičiaus (PK 5), Morkūno (MP 161), Vaišnorio (MT 30), Kleino (Kl G 360), Chilinskio (Ch 2 Moz 22,1) raštuose²⁶, pateiktas K. Sirvydo Žodyne (III, 26) ir kituose senuosiuose raštuose. Prieš II pasaulinį karą buvo užrašytas

¹⁹ K. Būga, *Kalba ir senovė*, Kaunas, 1922, 60–76 (= K. Būga, RR II 80–98).

²⁰ Vėliau K. Būga (žr. RR II 291, 292), sekdamas M. Fasmeriu (žr. Švietimo darbas, III–VI, Kaunas, 1922, 272 tt.), prie senųjų germanizmų, bendrų visiems baltams, pridėjo dar pr. *ylo* (Voc. 510), lie. *yła*, la. *ilens* = go. *ēla. Tokiam aiškinimui pritarė E. Frenkelis (LEW 183); lie. *yła* ir šiandien laikomas germanizmu, gautu, matyt, per prūsų kalbą iš go. *ēla ar vėlyv. *ila (žr. Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, I, Vilnius, 1966, 552).

Be to, R. Trautmanas (*Die altpreussischen Sprachdenkmäler*, Göttingen, 1916, 451) ir K. Būga (žr. RR II 320) lie. *tūba*, *tūbas* „veltinis, Filz“, *tūbai* „veltiniai batai“, la. *tūba* „Filz“, pr. *tubo* (Voc. 448) „Filz“ kildino iš s. skand. *þofi* „Filz“. E. Frenkelis žodžio *tūba*, *tūbas* kilmę laiko neaiškia (LEW 1134).

Prie senųjų germanizmų dar priskiriami *ublas* „krosnis“, o taip pat etnonimai *gudas* ir *Vokia* „Vokietija“ (žr. Maž. lie. taryb. enciklopedija, I, 552).

²¹ A. Senn, *Germanische Lehnwortstudien*, Heidelberg, 1925.

²² K. Alminauskis, *Die Germanismen des Litauischen*, I, Kaunas, 1934.

²³ E. Frenkelis žodžius *kvietys*, *midus*, *rikijis* laiko germanizmais (žr. LEW 326, 446, 733).

²⁴ Žr. *Baltistica*, I (2), 181 tt.

²⁵ Manyti, kad *midus* nėra germanizmas, duoda pagrindo F. Fortunatovas, savo paskaitose nurodęs, kad *i* baltų kalbose gali atsirasti iš *e* pozicijoje po nosinių *m*, *n*, pvz., *midūs* : *medūs*; *knipti*, *knibù* : *knebinėti*; *knisù* : gr. *κνώω* (žr. Ф. Фортунатов „Лекции по фонетике литовского языка“, *Årsbok* 1957/1958, Lund, 1961, 62).

²⁶ Santrumpos ir jų reikšmės pagal akademinį „Lietuvių kalbos žodyną“.

iš liaudies kalbos Švenčionių, Zasečių ir Zietelos apylinkėse, pokario metais akademinio lietuvių kalbos žodyno kartoteka pasipildė lapeliais iš Antaliėdės (Švenčionėliai) su sakiniiais: *atáveža vaikū.ku. kaip pėku., ir mókai tu jį póter'us; pėkus ánas — tókis nepílna. rázuma*²⁷, ir iš Zietelos su sakiniiais, užrašytais prof. J. Balčikonio: *pīmenīs rėk'a: „P'ákū láisk!“* (= varyk į ganyklą) (užr. 1956 m.); *ar daūk tūrit p'ėkaus?; ánīs neturės p'ėkaus; aš duodu p'ėku* (dat. sg.) *krātini;* *ánas p'ėkaus tūri šášatā galvū* (užr. 1957 m.); *p'ėkaus daūgis, nugāno* (užr. 1960 m.).

Nurodytina, kad lie. *pekus, pekas*, pr. *pecku, peckan* laikytas germanizmu dėl to, kad sateminėje lie. kalboje vietoj laukiamo š yra veliarinis *k*; beje, dėl tos pačios priežasties kitados ir lie. *akmuō* (senovinis kirtis – *ākmuo*, plg. DP 85, 99, 162, 186, Dusetos, Rygiškiai, neseniai taip kirčiuojant girdėta Maleišiuose: *Juo-džiaus ākmuo*) buvo pripažintas germanizmu²⁸.

Šiandien lie. *pekus* etimologai bei kalbos istorikai²⁹ laiko labai senos darybos žodžiu, paveldėtu iš indoeuropiečių senovės, ir, pateikdami atitikmenis (pr. *pecku, peckan*, lo. *pecū, pecus*, go. *fáihu*, s. i. *pásu, pašúh*, av. *pasu-*), sieja su gr. *πέχειν* „pešti; šukuoti“ ir lie. *pešti*³⁰. Toks gretinimas visiškai suprantamas, prisimenant palatalizacijos bei asibilicijos dėsnį, kuris paaiškina atsirandančias priebalsių pakaitas (lie. *peši, pešti* greta lie. *pekus*). Pagal V. Georgijevą³¹, lie. *pekus*, pr. *pecku* išlaikė senąjį veliarinį *k* dėl pozicijos, – prieš *u* senovėje jis negalėjęs virsti palataliniu, o tuo tarpu indoiraniečių kalbose atsiradęs palatalinis *ś* (plg. s. i. *paśuh*), veikiant sudvejintos šaknies unifikacijos dėsniai pagal dat. sg. *paśave* < ide. **pekeu-ei*, voc. sg. *paśo* < ide. **pekeu*, nom. pl. *paśavaḥ* < ide. **pekeu-es*. Dabartinėje rusų kalboje sudvejintos šaknies unifikacijos pavyzdžiu gali būti dat. sg. *pyke* (vietoj senesnio *pyce*), atsiradęs pagal *pyka, pyki* ir kt.

Manytina, kad daiktavardis *pekus* galėjo atsirasti substantivizacijos būdu iš seno *u*-kamienio veiksmažodinio būdvardžio reikšme „pašus, pašamas; vilnius“ (toliau **pek-/*pok-*, plg. gr. *πέχειν* → *πόκος* „vilna“, semantiniam ryšiui plg. lo. *lana* „vilna“ ir *laniger* „vilnius; ėriukas“); būdvardišką kilmę rodytų dvejopos šio žodžio formos indoeuropiečių kalbose: lytys su *-s* (lie. *pekus*, s. i. *paśúh*) atitinka *u*-kamienius vyr. giminės būdvardžius (lie. *platus*, gr. *πλατὺς*, s. i. *pr̥thúh*) ir lytys be *-s* (pr. *pecku*, s. i. *pásu*) atitinka *u*-kamienius niekatrosios giminės būdvardžius (lie. *platu*, gr. *πλατὺ*, s. i. *pr̥thu*). Visai tokius pat darybinius santykius patvirtina kiti du seni žodžiai: lie. *alus* (: *alėti*) || pr. *alu* ir lie. *medus* || pr. *meddo* (iš **medu*), gr. *μέθυ*

²⁷ Forma *pėkus*(?) „Vieh, Mastvieh“ pateikiama F. Kuršaičio lietuvių-vokiečių k. žodyne.

²⁸ K. Būga, Lietuvių kalbos žodynas, Kaunas, 1924, 45 (= K. Būga, RR III 377).

²⁹ Žr. P. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, Vilnius, 1943, 54; E. Fraenkel, LEW 564; J. Otrębski, GJL II 55.

³⁰ E. Fraenkel, LEW 564.

³¹ В. Георгиев, Исследования... 43.

„svaiginamas gėralas“ (dėl reikšmės plg. dar lie. žem. *medus* „svaiginamas gėralas“), s. i. *madhu* „medus; saldus ir svaiginamas gėralas“, kuris siejamas su veiksmažodžiais: s. i. *madati* „svaigsta“, av. *mad-* „svaigti“, lo. *madēre* „būti prisigėrusiam“; taigi ir *medus* galėjo atsirasti per veiksmažodinį būdvardį reikšme „svaigus, svaiginantis“. Daiktavardėti galėjo ir vyriškosios, ir niekatrosios giminės formos, dėl to susidarė senos gretiminės lytys: *pekus* || *peku*, *alus* || *alu*, *medus* || *medu*.

Dėl lie. *kvietytys* A. Sabaliauskas savo darbe „Baltų kalbų žemės ūkio augalų pavadinimų kilmės klausimu“ rašė: „Daug neaiškumų sukelia liet. *kvietytys*, lat. *kviesis* kilmė. Daugumas kalbininkų šiuos žodžius laiko skoliniais iš germanų – skandinavų ar gotų. Tačiau yra tam tikro pagrindo minėtus kviečio pavadinimus laikyti savais baltiškais žodžiais, turinčiais atitikmenų germanų kalbose (got. *hwai-teis*, sen. isl. *hweiti*, ang. *wheat*, šved. *vete* ir kt.). Liet. *kvietytys*, lat. *kviesis* būtų tos pačios šaknies žodžiai, kaip ir liet. *šviesus*, *šviesti*. Dėl konsonantizmo plg. lat. *kvi-tēt* „spindėti, mirgėti“, *kvitināt* šalia liet. *švitėti*, s. sl. *světъ*, rus. *цвет* šalia s. sl. *cvětъ*, rus. *цвет*“³². Remdamasis V. Macheku³³, V. Georgijevas nurodo³⁴, kad veliarinio palatalizacija įvykusi ir junginiuose *ku*, *kl*, *kr* (resp. *gu* ir kt.) prieš *e*, *i*, *ī*, ir kartu su J. Pokorniu³⁵ pažymi, kad ide. **kuei-* „šviesti; šviesus, baltas“ su šaknies determinantais *t*, *s*, *d*: **kuei-t-*, **kuei-s-*, **kuei-d-* yra ide. šaknies **keu-* „šviesti; šviesus“ išplėtinys, kad ide. *kueito-s (go. *hweits* „baltas“, po palatalizacijos lie. *šviesti*, s. i. *svetd̥h* „baltas“) turi dar balsių kaitos variantus: ide. *kuoito-s (s. sl. *cvětъ*, č. *květ* „spalva“) ir ide. **kuit-* (po palatalizacijos lie. *švitrus*, s. i. *švitrah*, *švitnah* „baltas“, o po asibiliacijos s. sl. *svbtēti* „šviesti“) ir pan.³⁶ Taigi šiandien jau visiškai tvirtai galima teigti, kad lie. *kvietytys*, la. *kviesis* yra tos pačios šaknies, kaip lie. *šviesus*, *šviesti*, kad jų šaknys susidvejo ir susidarė veliarinio ir spiranto pakaita, veikiant palatalizacijos bei asibiliacijos dėsniai, panašiai kaip lie. *kitas* ir *šitas*.

Dėl lie. *kliepas*, la. *klaips* germaniškumo pastaruoju metu abejonę pareiškė V. Mažiulis³⁷, nurodydamas, kad jis galįs būti senas baltiškas žodis ir, gal būt, siejamas su šaknimi **klei-*, randama lie. *kleipti*, lie. *kleivas*, la. *kleivs*, lie. *šleivas* ir pan., kad baltų *kl-* gali būti kildinama iš ide. *kl-*, atsispindinčio ir go. *hlaifs*. Jei lie. *kliepas* nėra skolintas iš slavų³⁸, tai *kl-* buvimą sateminėse baltų kalbose galima paaiškinti, remiantis panašiais dėsniumais, kaip žodžio *kvietytys* istorijoje³⁹.

³² Literatūra ir kalba, Vilnius, III, 1958, 456.

³³ Slavia XVI (1938–1939) 187 tt.

³⁴ В. Георгиев, Исследования... 40, 45.

³⁵ J. Pokorny, IEW, I, Bern, 1959, 605 tt.

³⁶ В. Георгиев, ibid.

³⁷ Žr. „Материалы первой научной сессии по вопросам германского языкознания“, Москва, 1959, 115.

³⁸ Plg. A. Zenó ir Stender-Peterseno nuomones, žr. E. Fraenkel, LEW, 271.

³⁹ Apie *kl-* raidą žr. В. Георгиев, Исследования... 40tt.

Abejonių kelia ir pr. *rikijs* „viešpats, vadas“ germaniškumas, K. Būga savo straipsnyje „Visųsenieji lietuvių santykiai su germanais“ pr. *rikijs* siejės su go. **reikeis*, o pr. *rijks*, *riks*, *riki* „valstybė, karalystė“ — su go. *reiki*, korektūriniame priede jau nurodė, kad pr. *rikijs* ir *riiks*, *riiki* veikiausiai bus naujosios godynės paskola iš vokiečių kalbos⁴⁰. Parodęs, kad lie. *rykauti* (la. *rikuot*) „valdyti, tvarkyti“ nieko bendra neturi su gotų kalba⁴¹, K. Būga kartu pažymėjo, kad lie. *rykauti* (la. *rikuot*) nieko bendra neturįs ir su pr. *rijks* ir *rikijs*⁴². Tačiau kartu su K. Būga⁴³ ir E. Frenkeliu⁴⁴ lie. *rykas*, la. *riks* „indas, įrankis“, lie. *rikė*, *rikià*, *riktà* „eilė, tvarka“ susieję su lie. *rykauti* (la. *rikuot*), o, be to, atkreipę dėmesį į lie. senžodį *rykulys* „būdžiavos laikų dvaro priežiūras, pareigūnas“ (M. Slančiausko užrašytas iš Gruzdžių, P. Rusecko pateiktas iš Vieکشnių ir kt.), kuris, kaip rodo reikšmė, yra, matyt, tos pačios šaknies, kaip lie. senžodis *rykūnė* „vyriausia namų darbų prižiūrėtoja dvaruose, namų šeiminkė“ (*rykūnė* randamas K. Sirvydo Žodyne III 56, IV 39, V 48, iš lietuvių kalbos įėjęs į XVI–XVII a. baltarusiškai ir lenkiškai rašytus Lietuvos raštinių dokumentus formomis *rykunia*, *rikunia*, *rikunija*, *rikunyja*, *rikunja*, *rykuinija*, *rykunija*, *rykunyja*, *rykunja*⁴⁵), gausime visą būrį senų bendrašaknių žodžių. O jei *rykūnė* yra kilusi iš lie. *rykauti* „valdyti, tvarkyti“, kurio negalime atsieti nuo pr. *rikawie* „valdo, regiert“⁴⁶, tai, rodos, ir pr. *rikijs* nebegalėsime laikyti germanizmu, nes pr. *rikijs*, kaip rodo reikšmės artimumas, veikiausiai yra bendrašaknis ir su *rykulys* ir su *rykūnė*, kurių nelaikome germanizmais.

ПО ПОВОДУ ПРОИСХОЖДЕНИЯ НЕКОТОРЫХ СЛОВ

Резюме

Опираясь на закон палатализации и ассибиляции, указывается, что местоимение *šitas* получено от *kitas* (как *šis* от **kis*), а др.-прус. *stas* „der“ < **sitas* < *šitas* (ср. лит. *štai* < *šitai*, латыш. *štas* < *šitas*, *štie* < *šitie*). Местоименная основа *ki-* (со значением „hoc“) в анатолийских языках, а также гот. *hi-* „dieser“ и скандинавское (в рунах) *hin* „tot“ наталкивает на мысль, что лат. *hi-* (в местоимении *hic* „этот“) могло произойти от и.-е. **ki-*.

⁴⁰ K. Būga, RR II 85–87 (išn. 1).

⁴¹ K. Būga, *ibid.*, 85.

⁴² K. Būga, *ibid.*, 87.

⁴³ K. Būga, *ibid.*, 86,87.

⁴⁴ E. Fraenkel, LEW 733.

⁴⁵ K. Jablonskis, *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje*, Kaunas, 1941, 369.

⁴⁶ D. Būtėnas, *Rykūnė*, — Iš lietuvių kultūros istorijos, I, Vilnius, 1958, 243–247; J. Jurginis, *Lietuvių šeima XIII–XIV amžiais*, — *ibid.*, 254; P. Skardžius, *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius, 1943, 503.

Далее затрагивается вопрос о древнейших германских заимствованиях в балтийских языках, выдвигаются некоторые соображения, указывающие на то, что лит. *pekus*, *kvietys* и т. п., а также др.-прус. *rikis* не являются германизмами в балтийских языках.

Pekus могло возникнуть путём субстантивизации от отглагольного прилагательного, на что указывает глагол (лит. *pešti*, гр. *πέχειν*) и параллельные формы в индоевропейских языках: лит. *pekus* || др.-прус. *pecki*, др.-инд. *paśuh* || др.-инд. *paśu* (ср. *alus* || *alu*, *medus* || *medu*) как *platus* и *platu*.